

УДК 811.112:801.631.5:81'38

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ «НОВОЇ ДІЛОВИТОСТІ»

З.В. Бандурко (Херсон)

У статті розглянуто мову поетичного дискурсу напрямку «Нова діловитість» на прикладі поезії Маші Калеко. Наголошується, що мова дискурсу «Нової діловитості» відображає провідні риси його естетики (чітка констатація фактів, лаконічність, стриманість, актуальний життєвий матеріал, об'єктивність, буденність і реалістичність) та характеризується переважанням мовних засобів, які наближують його до розмовного мовлення, тож дискурс «Нової діловитості» становить прийнятний матеріал для досліджень у руслі прагмапоетики.

Ключові слова: Маша Калеко, «Нова діловитість», поетичний дискурс, прагмапоетика.

Бандурко З.В. Языковые особенности поэтического дискурса «Новой деловитости». Стаття посвящена дослідженню поетичного дискурсу напрямку «Новая деловитость» на прикладі поезії Маші Калеко. Обращається увага на те, що мовний дискурс «Новой деловитости» відображає провідні риси його естетики (чітка констатація фактів, лаконічність, сдержанність, актуальний життєвий матеріал, об'єктивність, буденність і реалістичність) і характеризується переважанням мовних засобів, які наближують його до розмовної мови, тому дискурс «Новой деловитости» представляє собою прийнятний матеріал для дослідження в руслі прагмапоетики.

Ключевые слова: Маша Калеко, «Новая деловитость», поэтический дискурс, прагмапоэтика.

Bandurko Z.V. The language features of the poetical discourse of the “New objectivity”. This article is dedicated to the investigation of the poetic discourse of the literal movement “New objectivity” on the basis of the poetry of Mascha Kaleko. The attention is paid to the language of the literal movement “New objectivity”, which represents the leading features of its aesthetics (clear statements of facts, laconicism, restraint, actual life material, objectivity, ordinary and realness) and is characterised by the leading role of the linguistic means, which are near to the conversation. That means, that the poetic discourse of the literal movement “New objectivity” makes a comprehensible material to the investigation from the standpoint of pragmapoetics.

Key words: Mascha Kaleko, “New objectivity”, poetic discourse, pragmapoetics.

Лінгвістичне дослідження поезії сьогодні стає неможливим без урахування лінгвопрагматичних властивостей поетичного тексту. Зростає кількість лінгвістичних розвідок, які включають до розгляду прагматичний аспект поетичного дискурсу [1; 5 та ін.]. У процесі становлення знаходиться нова інтегративна лінгвістична дисципліна, яка поєднує методологічні здобутки лінгвопоетики й лінгвопрагматики – прагмапоетика [3; 12]. Поезія визнається прийнятною для лінгвопрагматичного аналізу з огляду на свою комунікативність: поезія «створюється в суспільстві – людиною і для людей. Мова виникла з потреб комунікації. Тому будь-яка його

проява, в тому числі й поезія, комунікативно зумовлена. Автор у момент створення віршів відображає в них особливості своєї свідомості», отже, у якості інтеграційної ланки поетики й прагматики визнається авторська інтенція поетичного тексту [3, с. 20]. Проте, не кожний поетичний текст може стовідсотково відповідати методологічним потребам прагмапоетики. Перед лінгвістами постає завдання встановлення поетичних жанрів і літературних напрямків, які можуть слугувати матеріалом для прагматичного дослідження поетичного дискурсу. Серед таких літературних напрямків німецькомовної поезії – напрямок «Нова діловитість».

Мета цієї статті – встановити мовні властивості поетичного дискурсу напрямку «Нова діловитість» на прикладі поетичних текстів Маші Калеко з огляду на можливість застосування лінгвопрагматичного підходу до аналізу цього жанру поетичного дискурсу.

Дискурс розглядається сучасною гуманітарною наукою як комунікативна взаємодія між адресантом і адресатом у різноманітних контекстах та як спосіб реалізації певного типу світобачення, картини світу [2; 4, с. 19]. Дискурс має декілька підтипів, кожен з яких постає як особливий тип комунікативної діяльності та її продукт, сформований у ході освоєння та інтерпретації дійсності передтеоретичною (позанауковою) чи науковою свідомістю [4, с. 19]. Зокрема, складовою художнього дискурсу визначають поетичний дискурс як тип ситуативного спілкування особливого роду, насичений глибинними емоційними переживаннями й такий, що виражається в естетично маркованих мовних знаках за допомогою фасцинативного (привабливого для читача) тексту [4, с. 23].

Згідно із зауваженням В. А. Маслової, поетичний текст репрезентує мовленнєво-мисленнєву діяльність автора, розраховану на зворотню діяльність читача; «це унікальний і досконалий спосіб пізнання світу, що часто не піддається верифікації науковим шляхом» [7, с. 31]. Ця властивість є однією із специфічних для поетичного дискурсу напрямку «Нова діловитість», який з'явився на початку ХХ століття у літературі Німеччини в якості заміни експресіонізму і пізніше став його повною протилежністю, перш за все у мові, мотивах, намірах та задумах [13]. До найбільш відомих авторів цього напрямку належать Е. Кестнер, Х. Кестен, К. Цукмайер, А. Деблін, К. Тухольський, Й. Рінгельнац, М. Калеко, Б. Брехт [8].

«Нова діловитість» виникла як реалістичний стильовий напрямок поруч, наприклад, з пізнім експресіонізмом, дадаїзмом, магічним реалізмом за часів Веймарської Республіки (1918–1933) та розповсюдився на всю культурну сферу. Про точне часове визначення напрямку «Нова діловитість» існують різні точки зору, найбільш поширеною

є думка, що цей напрямок передбачає часовий відрізок з 1924 по 1933 рр. [11, с. 2] або між 1924 та 1932 роками [13].

«Нова діловитість» стала одним із проявів культурної і політичної кризи в Німеччині, в першу чергу кризи лібералізму Веймарської республіки [8]. Часи Веймарської Республіки становили, особливо для літератури, надзвичайно суперечливий час. Внаслідок класової боротьби, кризи устрою, прогресуючої технізації сучасного індустріального суспільства письменники цього часу переживали руйнування традиційних літературних технік та тем. Це спричиняло стрімке поєднання різноманітних тенденцій, напрямків, які могли виникнути як вираження відсутності орієнтації з огляду на нове становище епохи після першої світової війни.

Однак не лише політичне підґрунтя часів Веймарської Республіки стало вирішальним у виникненні цього напрямку, але й зміни літературного ринку. Література розглядалася як товар та мусила відповідати вимогам ринку збиту. Вона мала завдання бути ефективною інформаційно та масово. «Нова діловитість» поширюється на всі без винятку сфери літератури: історичні романи, радіоп'єси, репортажі, дорожні записки, документацію або корисну лірику [11, с. 3], репортажний роман, репортажну драму, злободенну п'єсу, корисну, прийнятну для застосування читачем лірику, радіоповідомлення, – нові літературні жанри, які виникають через поєднання функціонального та документального написання [14].

Характерними рисами напрямку «Нова діловитість» є чітка констатація фактів, лаконічне, стримане висловлювання, опис в якості ділового повідомлення, яке позбавлене оцінок, емоцій [9]. Бентежних героїв замінюють звичайні люди, що шукають своє місце у повсякденному житті, не вдаються до нездійснених надій і утопічних мрій, удари долі лише загартовують їх, вчать розуміти реальність і протистояти їй, мова лаконічна і неприкрашена. У всіх сферах мистецтва починає переважати зображення актуального життєвого матеріалу, зокрема автор зображує людину серед ото-

чуючих її речей, у зіткненнях із середовищем, у зовнішніх, соціальних виявах [8; 10].

Провідними темами та проблемами літератури «Нової діловитості» є війна і техніка (засоби масової інформації, транспорт, промисловість), повсякденність та життєві стосунки громадян (велике місто, праця, вільний час), спрямовані на підпорядкування повсякденному та перевіреному погляду з перспективи протокольного спостерігача [11, с. 4; 13].

Автори «Нової діловитості» робили спроби зобразити реальність Веймарської Республіки, повсякденний світ та повсякденні турботи звичайних людей по можливості діловито, об'єктивно, актуально, буденно та реалістично. Літературні твори «Нової діловитості» намагаються сприяти глибокому впливу на широкі маси, зокрема запропонувати людям ідеали або зразки для життя у сучасному масовому та інформаційному світі. У своїх творах вони використовують звичайну, повсякденну мову, їм притаманний документалізм, стиль репортажу, техніка монтажу, журналістське повідомлення, які легко зрозумілі всім читачам. Стиль «Нової діловитості» літературознавці описують за допомогою таких ключових слів: тверезість, об'єктивність, простота, ясність, справжність, відсутність прикрас, чуттєвості, пафосу, точність, твердість, небагатослівність, стриманість та холодність [11, с. 4].

Загалом, естетика Нової діловитості характеризується такими рисами [13]:

- розвиток у традиціях просвітництва (критична раціональність, орієнтація на діловитість, прагматичність, простота, світськість);
- критичний опис, який дозволяє читачу самостійно оцінювати описувані факти;
- звернення не до серця, а до розуму;
- керування суб'єктивним методом подання змісту та принципами об'єктивності матеріалу та емпіричного сприйняття дійсності;
- біхевіористична установка – зовнішня перспектива, відсутність інтроспекції;
- провідна позиція інформації – об'єктивне встановлення факту та точне, естетичне, непідроб-

не його відтворення, що зумовлює нехтування зовнішньою формою;

- далекоглядна відмова від метафор та символів – зміст є важливішим за форму;
- докладний стиль як поєднання функціональних (розповідь) і нефункціональних (документальний спосіб написання, репортажний стиль) елементів;
- розмовне використання риторичних фігур;
- відсутність розповідача, який суб'єктивно коментує та все знає;
- спрямованість творів на масову дійсність, намагання по можливості звертатися до людей із різноманітних соціальних верств;
- зображення економічних та соціальних проблем, стану всього покоління, звернення до актуальних історичних тем;
- концентрація на ділових характерах протагоністів, відмова від психологічного розвитку, особливих індивідуальностей, героїв, що висловлюють свої почуття.

Отже, на відміну від дадаїзму, де граматики не мала жодного значення, використовувалися мовні елементи та риторичні фігури, парадокси та неологізми, які відігравали визначальну роль, та від експресіонізму, для якого характерними були значна емоційна забарвленість, стислий перехід слів, неологізми, порушення синтаксису, занадто багата метафоричність, захопливий початок, скорочений стиль мовлення, зображення перш за все почуттів та сприйняття, проявів внутрішнього світу замість впливів зовнішнього світу, для текстів «Нової діловитості» характерні звичайна, зрозуміла кожному повсякденна мова, розмовне використання риторичних фігур, техніка монтажу, об'єктивне, буденне, ділове, журналістське написання, ділові характери героїв, відмова від психологізму.

Лірика «Нової діловитості» особливо відома за терміном «звична лірика», «вживана лірика». Як і в мистецтві, відображення реальності, зорієнтоване на почуття, більше не створює основу для літературної творчості. Лірика має розглядатися за її цінністю, корисністю у використанні та функціонуванні, має бути прийнятною для застосування читачем (*Gebrauchslyrik*) [13].

Мова віршів є повсякденною та зрозумілою для читача. Як і в інших літературних жанрах цього напрямку, у віршах піднімаються та опрацьовуються актуальні теми. Лірика «Нової діловитості» розглядає велике місто (В. Мерінг), займається політикою (Е. Вайнерт, К. Тухольський, Е. Кестнер), містом та природою (О. Лерке) [11, с. 4–5].

Для цього поетичного дискурсу типовою є не абстрактна умовність і насиченість метафоричністю, а раціоналістична ясність, співвіднесена з конкретним життям, традиційність метрики і строфіки [8]. Зображення реальності Веймарської Республіки, повсякденного світу та повсякденних турбот звичайних людей досягається завдяки звичайній, діловитій, об'єктивній, повсякденній та реалістичній мові, які легко зрозумілі всім читачам. Тож характерними рисами поезії «Нової діловитості» є тверезість, об'єктивність, простота, ясність, справжність, відсутність прикрас, чуттєвості, пафосу, небагатослівності, точність, твердість, стриманість та холодність.

Яскравим представником дискурсу «Нової діловитості» є лірика Маші Калеко (1907–1975), мові якій притаманні такі характерні риси, як діловитість, об'єктивність, повсякденність та зрозумілість для читача, чітка констатація фактів, лаконічне, стримане висловлювання, відсутність оцінок, емоцій, прикрас, чуттєвості, зображення актуального життєвого матеріалу, ясність, точність, стриманість висловлювання.

Ліричним героєм віршів виступає сама авторка, яка є звичайним громадянином, вже сформованою особистістю, переймається темами та проблемами сучасного їй оточуючого світу, такими, як життя та смерть, благополуччя та безпека рідних, настанови та попередження синові, любов та розлука, самотність та відчай, радість, щастя та розгубленість, еміграція, взаєморозуміння, швидкоплинність часу та життя.

Основним способом зображення зазначених тем є використання певних стилістичних засобів, серед яких виокремлюються такі:

- розгорнуті метафори (*Und meine Saat mit Bangen ausgesät; Ich bin ein Blatt, zu früh vom*

Baum gerissen; Du bist, vergiß es nicht, von jenem Baume / Der ewig zweigte und nie Wurzeln schlug; Die Zeit steht still; Du bist, vergiß es nicht, von jenem Baume / Der ewig zweigte und nie Wurzeln schlug; So weht wohl auch die Landschaft unsres Lebens);

- повтори, порівняння, протиставлення (*scheint Haus und Feld und Herden, die da grasen, / wie ein Phantom an uns vorbeizurasen. / Da winkt uns wer und schwindet wie im Traum, / mit Haus und Feld, Laternenpfahl und Baum; Du aber bist der Hafen; All meinen Schmerz ertränke ich in Küssen. / All mein Geheimnis trag ich wie ein Kind; Lass mich das Pochen deines Herzens spüren, / dass ich nicht höre, wie das meine schlägt; Das einstmals, als ich kleiner war und reiner; Lass mich das Pochen deines Herzens spüren, / dass ich nicht höre, wie das meine schlägt*);

- риторичні запитання (*Ob alle Liebenden so einsam sind?*);

- алюзія (*Wirst ausziehen, das gelobte Glück zu schmieden. – алюзія на нпуслів'я «Jeder ist seines Glückes Schmied»*);

- внутрішня рифма (*So altvertraut wie Bett und Brot*);

- анафора (*All meinen Schmerz ertränke ich in Küssen. / All mein Geheimnis trag ich wie ein Kind*);

- кільцева композиція (*Die Zeit steht still. / Wir sind es, die vergehen. / <...> Die Zeit steht still. / Wir sind es, die enteilen*).

Серед лексики виділяються дати та географічні назви як один із засобів точної передачі фактів (*Das war zu Hamburg, im April, / Und ich war achtzehn Jahr*), що слугує точності відображення подій, запозичення (*Es sprach zum Mister Goodwill / ein deutscher Emigrant: / sag ich für Heimat homeland / und poem für Gedicht. / Gewiss, ich bin sehr happy*).

Для синтаксису поетичних текстів Маші Калеко характерними є засоби, які наближають поетичне мовлення до розмовного, а саме:

- інверсії (*Ein Träumer wirst du sein und dennoch kühn / Verschloßne Türen aus den Angeln heben*);

- синтаксичний паралелізм (*Als ich zum ersten Male starb <...>/ Und als ich starb zum zweiten Mal <...>/ Doch als ich starb zum dritten Mal <...>*);
- імперативні конструкції (*Sei um ihn tags, behüte seinen Schlaf. / Und füg es, daß mein liebes schwarzes Schaf / Sich dann und wann ein wenig weiß gebärdet. / Gib du dem kleinen Träumer das Geleit./ Hilf ihm vor Gott und vor der Welt bestehen; Wer du auch seist, nur eines – sei es ganz!*);
- поетичні звороти (*Der Freiheit Fackel leuchtet uns im Traume; Dein Weg sei frei. Denn aller Weisheit Schluß*);
- еліпсис (*Und dennoch: Würd ich noch einmal geboren <...>*);
- парцеляція (*Ich steure immer wieder her. / Du bist der Leuchtturm. Letztes Ziel*);
- пряма мова (*Du riefst: „Auf Wiedersehn“.* *Ich nickte stumm*);
- звертання (*Kannst, Liebster, ruhig schlafen; Ich kann es, Liebster, nicht im Wort bekennen / und meine Tränen bleiben ungeweint*).

Наближеність мовлення поетичних текстів М. Калеко до розмовного уможливило прагматичний аналіз її дискурсу, оскільки акцентація дії, що є характерною для естетики «Нової діловитості», відповідає лінгвопрагматичному куту зору на мову.

Більшість віршів авторки реалізують мовленнєві акти асертивного іллокутивного типу, але значну частку демонструють і директиви. Приміром, вірш «An mein Kind» є закликом сину зберегти доброту з віком, вірш «Letztes Lied» є проханням сину жити та бути сильним, бути доброю людиною. Наближеність мовлення М. Калеко до розмовного засвідчує і вживання в цьому вірші перформативних зворотів: *Verzeih mir noch die eine – letzte – Bitte / Erstrecke deine himmlische Geduld*.

Для відображення інтенційних станів мовця широко використовуються модальні слова, модальні частки, модальні дієслова: *Dir will ich meines Liebsten Augen geben / Und seiner Seele flammenreiches Glühn; Bleibt doch zuletzt, dass man hienieden; Bleibt doch zuletzt, dass man hienieden / All seine Fehler selbst begehen muss; Ich kann vor keinem Abgrund dich bewahren, / Hoch in die*

Wolken hängt Gott den Kranz; Lass mich das Pochen deines Herzens spüren, / dass ich nicht höre, wie das meine schlägt; Ich kann es, Liebster, nicht im Wort bekennen / und meine Tränen bleiben ungeweint; So weht wohl auch die Landschaft unsres Lebens / und wissen wohl, dies alles ist nur Trug; Gewiß, es bleibt dasselbe, / sag ich nun land statt Land.

Частотними є також метакомунікативні звороти у ролі перлокутивних інтенсифікаторів – таких висловлень, які інтенсифікують або мітують перлокутивний ефект мовленнєвого акту [6]: *Er ist mein Sohn. Das heißt: Er ist gefährdet; Nur eines nimm' von dem, was ich erfahren: / Wer du auch seist, nur eines – sei es ganz!; So glaube mir: kannst ruhig schlafen, / Du bist, vergiß es nicht, von jenem Baume / Der ewig zweigte und nie Wurzeln schlug.*

Лірична героїня М. Калеко зазвичай висловлюється у прямий спосіб. Але спостерігаємо й імпліцитне подання смислів у вигляді дискурсивних імплікатур. Наприклад, у вірші „Der kleine Unterschied“ авторка вкладає в імплікатуру позначення причини нещастя протагоніста-емігранта, використовуючи у протиставленні англійське слово *happy* і його німецький еквівалент *glücklich*: *Gewiss, ich bin sehr happy: / Doch glücklich bin ich nicht +> Я нещасливий, тому що перебуваю не на батьківщині.*

Частотними є і метафоричні імплікатури: *Als ich zum ersten Male starb <...> / Und als ich starb zum zweiten Mal <...> / Doch als ich starb zum dritten Mal <...> +> Розлука з коханим дорівнює смерті; Bewahr' den Tropfen Öl im alten Krug! +> Збережи доброту з віком!*

Таким чином, мова поетичного дискурсу «Нової діловитості», зокрема мова поетичного дискурсу М. Калеко, відображає провідні риси його естетики (чітка констатація фактів, лаконічність, стриманість, актуальний життєвий матеріал, об'єктивність, буденність і реалістичність) та характеризується переважанням мовних засобів, які наближують його до розмовного мовлення, тож цей дискурс становить плідний матеріал для прагмапоетики.

Перспективним вважаємо подальше дослідження поетичного дискурсу напрямку «Нова діловитість» з метою встановлення його лінгвопрагматичних ознак з позицій прагмапоетики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акішина М.О. Образність англомовного поетичного дискурсу ХХІ століття: лінгвокогнітивний та комунікативно-прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М.О. Акішина. – Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2014. – 20 с.
2. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь ; под ред. В.Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 672 с.
3. Безуглая Л.Р. Прагмапоэтика в когнитивном измерении / Л.Р. Безуглая // Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. Серія «Філологія». – 2013. – Т. 16, № 2. – С. 20–27.
4. Бондаренко Є.В. Еволюція поняття часу в англійській мові та у дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Є.В. Бондаренко. – Харків : Харків нац. ун-т імені В.Н. Каразіна, 2012. – 35 с.
5. Заболотська О.В. Імперативні синтаксичні конструкції в англомовному поетичному дискурсі: когнітивно-прагматичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.В. Заболотська. – Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2012. – 20 с.
6. Криворучко С.И. Функционирование перлокутивных оптимизаторов в немецкоязычном диалогическом дискурсе / С.И. Криворучко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2005. – № 667. – С. 63–66.
7. Маслова В.А. Поэт и культура: концептосфера Марины Цветаевой : [учебное пособие] / В.А. Маслова. – М. : Флинта: Наука, 2004. – 256 с.
8. Млечина И. Энциклопедический словарь экспрессионизма ; [гл. ред. П.М. Топер] / И. Млечина. – М. : ИМЛИ РАН, 2008. – 736 с.
9. Нечепорук Е.М. История зарубежной литературы XX века: 1917–1945 / [Е.М. Нечепорук, А.А. Федоров, О.И. Боярский, М.М. Кораллов]. – М. : Просвещение, 1984. – 304 с.
10. Помазан І.О. Історія зарубіжної літератури ХХ століття / І.О. Помазан. – Х. : Вид-во НУА, 2010. – 256 с.
11. Hillebrand R. Liebeslyrik der Neuen Sachlichkeit / R. Hillebrand. – München : GRIN Verlag, 2011. – 80 С.
12. Merilai A. Pragmatics as literary philosophy / A. Merilai // Interlitteraria. – 2007. – No. 12. – P. 379–392.
13. Piehler N. Neue Sachlichkeit – Antwort auf den Expressionismus / N. Piehler. – 2001. – 9 S. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hausarbeiten.de/faecher/vorschau/100656.html>
14. Wendland H.-G. Die Literatur der Neuen Sachlichkeit und ihre Bedeutung im Kulturleben der Weimarer Republik (Teil I) / Hans-Georg Wendland // Wissenschaftliche Studie. – München : GRIN Verlag GmbH, 2013. – 21 S.